

KARŞILAŞTIRMALI OKUMALAR: REŞAT NURİ'NİN *BİR KADIN DÜŞMANI* ROMANI

Âlim KAHRAMAN

Daha önce Samipaşazade'nin *Küçük Şeyler* kitabındaki “Pandomima” hikâyesiyle Halit Ziya'nın *Solgun Demet*'indeki “Mösyö Kanguru” hikâyelerini karşılaştırmıştık.¹ Bu kere bu iki hikâyeyle Reşat Nuri'nin *Bir Kadın Düşmanı* (1927) adlı romanını karşılaştıracamız.

Samipaşazade ve Halit Ziya'nın hikâyelerinde olaylar çirkinliğiyle öne çıkan erkek kahramanlar üzerinden, onlar merkeze alınarak kurulmuştur. *Bir Kadın Düşmanı* adlı eserde de erkek kahramanın belirleyici vasfı çirkinliktir. Ancak iki bölümden meydana gelen romanda olaylar önce kadın kahramanın ağzından ve onun penceresinden anlatılmaktadır. Bu bölüm hacimce romanın ikinci bölümünden uzundur (137. s.). Daha kısa olan ikinci bölümde (61. s.) ise olaylar, “kadın düşmanı” olarak şöhret bulmuş erkek kahramanın ağzından, onun görüş açısıyla verilir. Karşılaştırdığımız hikâyelere göre, Reşat Nuri'nin eserinin yapısal bir farklılığı da romanın mektuplar hâlinde yazılmış olmasıdır. Böylece anlatım “birinci kişi” tarafından gerçekleştirilmiş olur. “Pandomima” ve “Mösyö Kanguru” hikâyelerinde ise konuşan üçüncü kişidir (yazar-anlatıcı).

*

Bir Kadın Düşmanı'nin üzerinde duracağımız ilk kişisi, yirmi altı yaşındaki Sara'dır. İstanbullu bir ailenin çok güzel ve şımarık bir kızıdır. Bu kız, başta üzerine titreyen babası ve annesi olmak üzere etrafındaki insanları kendi arzuları doğrultusunda yönetmek için küçük yalanlara ve oyunlara başvurmakta bir sakınca görmez. Girdiği bir ortamda ilgilerin odağında olmak, sevilerek el üstünde tutulmak için bazı düzenlemeler yapmaktan da geri kalmaz. O yaz, bir görevle Erzurum'da olan babasının yanına gitmektense -İstanbul'dan ve denizden uzaklaşmak istemez- daha

1 Âlim Kahraman, “Karşılaştırmalı Okumalar: Samipaşazade Sezai ile Reşat Nuri Arasında Halit Ziya Hikâyesi”, *Türk Dili*, Nisan 2015, S. 760, s. 29-38.

eğlenceli bir yer olan dayısının Marmara adasındaki zeytinliğine gitmeyi kafasına koyar. Bunun için ailecek tanıdıkları doktorla iş birliği yapar. Güya bünyesi zayıftır ve temiz havalı ve bol güneşli bir yer olan bu adaya gitmesi tibben daha uygundur!

Olaylar, işte o Marmara adasında gelişir. Kamp kurmak üzere aynı adaya gelen bir sporcu grubuyla; onların hakiki reisi, “Homongolos” denilen gençle tanışır. Asıl ismi Ziya olan bu genç “zeki, metin, iradeli, şen, hatta biraz zevzek ve maskara denecek kadar şen bir adamdır. Fakat taş gibi hissizdir.” Öyle ki bu hissizliği onu bir maki-neden farksız yapmıştır. Otuz-otuz beş yaşlarındadır. Bir adı da “Kaya balığı”dır. Bu isimler ona çirkin suratından dolayı verilmiştir. Kalp ve duygu yoksunu Homongolos merhamet nedir bilmediği gibi aşka da inanmaz. Aşk onun gözünde bir tür hastalık, seven insan da hastadır. Merhametsizliğiyle ilgili anlatıla gelen bir hikâyeye göre, bunun kardeş gibi beraber büyüdüğü bir arkadaşı vardır. Bu arkadaşı savaşta feci bir şekilde yaralanır. Onun başından hiç ayrılmayan Homongolos, ölmek üzere olan yaralının İstanbul’dan gelen nişanlısını, tüm yalvarmalarına rağmen doktorlar izin vermiyor diyerek odaya almamıştır.

Homongolos cesur ve küstahtır; fakat insanlara bir zararı yoktur, hatta iyilik yapmayı da sever. Fakat asıl şöhretini tam bir kadın düşmanı olmasıyla yapmıştır. Toplum içine fazla çıkmaz, özellikle kadınlardan uzak durur. Böylesi çelişkilerle dolu bir kişilik, daha ilk günden, Sara’nın dikkatini çeker. Onunla tanışmak ister. Sporcu arkadaşları bir cuma akşamı onu da çiftliğe gelmeye ikna eder. Kafasında onu bir canavar, bir heyula olarak canlandırmış olan Sara, orta, hatta ortadan da kısa boylu, hareketlerinden kaplan gibi kuvvetli ve sert olduğu anlaşılan bir adamla karşılaşır. Fakat çehresi bir tuhaftır: “*Afrika zencilerinin kısa kıvrıcık saçlı sivrice başını al. Onun altına Avrupalıların biraz çıkık alnını yapıştır. Sonra Çinlilerin, Japonların uçları havaya kalkmış kaşlarını, badem gibi çekik gözlerini tak, Amerikan vahşilerinin iri kemikli yırtıcı çenesini ilave et. Sonra yine onun kırmızı rengiyle bu çehreyi baştan başa badana et.. İşte sana Homongolos’un başı..*”

Onları tanıştırtırlar. Homongolos, girdiği ortama daha ilk anda güzelliğiyle etki eden Sara’ya “bir kedi yavrusu kadar” bile önem vermez. Bunu onur meselesi yapan Sara, ona, kadının hakiki kuvvetini gösterecek bir ceza vermek ister. Bu ceza ona aşkı tattırmaktır. Onun kendisini sevmesini istemektedir. Bunu sağlamak için gerekirse onu seviyor gibi görünecektir. Vakit kaybetmeden Homongolos’un peşine düşer. Hamleleri başlarda karşısındaki çirkin erkeğin çelik gibi iradesine çarpıp geri döner, hatta kendisini bazı gülünç durumlara düşürürse de Sara vazgeçmez: “*Kendisini taş-tan yapılmış sanan bir adama başka insanlar gibi bir kalp taşıdığını göstermek, onu manasız ve küstah gururundan kurtarmak*” ister. Bunun için karşısındaki adamla bir çeşit “muharebe” tutuşur.

Bu savaş Sara'nın düzenlediği incelikli "oyun"larla ilerler. Sara, ay ışığı içinde tepelerin bembeyaz görüldüğü bir gecede, tabiat içinde Homongolos'la baş başa kalmayı başarır. Bir derin uçurumun kenarına kadar ilerlerler. O gece Sara, karmaşık duygular arasında, gözlerinden yaş gelecek hâller yaşar. Fakat bunları da planına dâhil eder. Gözüne bir şey kaçtığı bahanesiyle, kendisine karşı duygusal bir farkındalığı olmadığını gösterme gayretindeki adamın dikkatini yüzüne ve gözlerine doğru çeker. Göz göze geldiklerinde Homongolos'un bakışlarında hafif bir titreme olur. Homongolos mevcut durumla eğleniyor görünmektedir, fakat sesine bir parça hüzün ve rikkat de karışmıştır.

Sara'nın "oyun"ları devam eder. Etrafındaki kadınları da işin içine çekerek "çirkin"i seven "güzel"i oynar. Güya çirkin insanları beğenen garip bir kızdır kendisi. Kömür gibi siyah bir zenciyi sevmiştir; babası razı olmadığı için ona varamadığından dünyaya, belli etmek istemediği bir küskünlüğü vardır. Boynunda taşıdığı madalyonda hâlâ o zencinin resmini taşımaktadır.

Tüm bunlar, Homongolos'a, bir yerde düşmüş ve küçük bir kız tarafından o sırada kendisine getirilmiş o madalyon vesilesiyle başka bir kadın tarafından anlatılmaktadır. Kadın karşısındaki adama söylediklerini ispatlamak için madalyonu açıp göstermek ister. Fakat madalyonun içinden, bir gazeteden kesilerek oraya yapıştırılmış olan Homongolos'un resmi çıkar. Homongolos, bu son olay üzerine, o anı geçiştirmek için her zamanki duygusuz tavrını korumak isterse de iyice sarsılır. Olanları öğrenen Sara, kadın düşmanını ayaklarının altında ezeceği sona doğru iyice yaklaştığını düşünür. Araya gözyaşlarını da kattığı son bir oyunla Homongolos'a kendisini sevdiğini iyice belli eder. Homongolos, mağlup bir şekilde, yorgunluğunu belirterek beraber buldukları ortamdan ayrılıp gider. Ertesi günü, katıldığı bir motosiklet yarışında, bir "kaza" neticesinde, mehtaplı bir gecede Sara'yla ucuna kadar vardıkları uçurumdan aşağıya uçarak öldüğü haberi gelir.

Reşat Nuri, romanının "Ölüye mektuplar" başlığını taşıyan ikinci bölümünde, ölen arkadaşı Necdet'e yazdığı mektuplar sayesinde, Homongolos'un bir kaya gibi duygusuz görünen çehresinin arkasında saklı dünyayı gözler önüne serer. İlk mektup mehtaplı bir gecede yazılmıştır. Homongolos önce dünyanın görünümünü değiştiren "ay" üzerinde durur. Dünya, gündüz gözüyle âdeta bir mezbele gibi görünürken ay ışığı altında bambaşka bir hâl almaktadır. O, dünyanın sadece "*maddi kirlerini, çirkinliklerini değil yürekleri de bir dereceye kadar yıkayıp temizler*".

Böyle bir gecede, geçmiş, gözlerinin önünden bir "sinema" olarak gelip geçmektedir. Bu filmin iki kahramanı vardır: "Biri ben, biri de sen. Benim melun ve gülünç çehremle senin güzel yüzün Necdet." İlk öğrendiğimiz gerçek, kendisine lanet edilmesine, zalim ve kalpsiz diye damgalanmasına sebep olan, ölüm hâlindeki Necdet'le nişanlısının görüşmesini önlemesiyle ilgilidir:

“Yanında patlayan bir gülle yüzünü berbat etti. O güzel çehreye Homongolos’tan daha çirkin ve korkunç bir maske taktı.” “[Nişanlımla] son defa birbirinizi görmenize müsaade ettiğim halde geçecek sahneyi gözümle görmüş gibi biliyorum. Yüzünün korkunç yarasını gördüğü zaman korku ile hatta belki de istikrah ve nefretle feryat edecek ellerini yüzüne kapayacaktı. Bir genç kızın pür hayal gözleri çirkin bir maskenin altında saklı güzel bir ruhu görmeye muktedir midir sanıyorsun?” “Ben son nefesinde seni nişanlımdan ayırmakla işte bu felakete mâni oldum.”

Bu konu böylece aydınlandıktan sonra Homongolos çocukluğuna döner. Yalnız evi, ailesi değil mahallenin de kendinden usandığı bir çocuktur o. Babası ve birçok kardeşleri olmasına rağmen -annesi o çok küçükken ölmüştür- baba ve kardeş sevgisinin ne olduğunu bilmeden büyümüştür. Kimse onu sevmemiş, böylece kalbindeki taşkın sevgi kaynağı da kuruyup gitmiştir. Okulda da aynı haşarılıklarına devam eder, mubassırları peşinden koşturur. Arkadaşlarından ise mahalleye yeni gelmiş köpek muamelesi görür. Kuvvetli olmaktan başka çaresi olmadığına karar verip çalışmaya başlar. Yeteri kadar güçlenince de önce, okula geldiği gün kendisine kavun kabuğu yediren arkadaşından -eski bir hafiyenin oğlu olan bu kendisinden beş yaş büyük çocuk, acizlere karşı merhametsiz, kuvvetliler karşısında nazik ve terbiyelidir- intikam almak olur.

Böyle bir ortamda, başkalarından gördüğü fenalığın acısını çıkarmak istediği zayıf ve kimsesiz bir çocuğun durumundan etkilenir ve onu koruması altına almaya karar verir. İşte o çocuk Necdet’tir:

“(…) seni hafif hafif yağan yağmur altında çamurlara yuvarlıyorlar, tekmelerle dövüyorlardı. Bir tanesi, elinde süprüntü tenekesinden çıkarılmış bir karpuz kabuğuyla geldi. (...) Hayvan değil misin, yiyeceksin, diye bağırsıyorlardı.”

Homongolos, işte böyle bir vaziyette sahip çıktığı Necdet’i bir daha bırakmaz ve ölümüne kadar da bu koruyuculuğunu sürdürür. O günden sonra, dünyada onun da sevdiği bir insan olur. Bu sevgi onu eski haşın ve intikamcı hâlimden kurtarır, buna karşılık geveze, alaycı bir adamdır artık. O, dünyada aşk denen şeyi tanımamaya mahkûm olduğunu, yüzünü oluşturan gülünç ve lanet görünüm sebebiyle kendisini hiçbir kadının sevmeyeceğini düşünmektedir. Böylece, kadınların yüzüne bile bakmazken kendini, gittikçe yakışıklı bir delikanlı olan Necdet’in mutlu olmasına adar. Hayatını adadığı amaçlardan biri de dünya çapında kuvvetli ve başarılı bir sporcu olmaktır. Önce boksörlüğü seçer. Fakat bir seferinde, ringde rakibini iyice hırpaladığı bir maçta, seyircilerin galibi değil de dayak yemekte olan yakışıklı rakibini tutuklarını fark edince büyük bir hayal kırıklığına uğrar. “Böylece şehirden, kalabalıktan ziyade kırlarda, kamplarda yaşayan insanla canavar arasında bir garip mahluk olur.” “İnsanlar arasında bir çölde gibi, yapayalnız” yaşamaktadır.

Zamanla kadına karşı kendini o kadar güçlendirir ki artık sevmek korkusunun kalmadığına karar verir. Böylece onlardan kaçmaya çok fazla lüzum görmez. Sara'yla işte böyle bir dönemde karşılaşmıştır. Şımarıklıklarını öğrenince ona “kulaktan düşman olmuş”tur. Bir yolunu bulursa iyice hırpalamayı da düşünür. Fakat olaylar geliştikçe asıl hırpalanan ve sonunda yenilen kendisi olur. Sara'nın gösterdiği ilginin bir “oyun” olduğunu sezince ise “kaza” süsü verilmiş bir ölüme; intihara doğru koşar.

*

Buraya kadar yaptığımız unsurlar aktarımı da gösteriyor ki, Reşat Nuri'nin bu romanı da -tıpkı Samipaşaza'denin ve Halit Ziya'nın sözünü ettiğimiz hikâyeleri gibi- çirkin bir adamla güzel bir kızın imkânsız aşkı üzerine kurulmuştur. Tıpkı o iki hikâyenin kahramanları gibi Homongolos'un hikâyesi de intiharla sonlanır. Bu intihar olgusunun “Mösyö Kanguru”da, son şeklini almadan yazarın hikâyeyi bitirdiğini görmüştük. “Pandomima”da Paskal'ın açık intiharı, mesleği sebebiyle -oyuncudur- insanlar tarafından ilk anda bir oyun gibi algılanmıştı. Homongolos'un intiharının da örtük bir intihar olduğunu söyleyebiliriz.

Halit Ziya ve Samipaşazade hikâyelerindeki kahramanların birer oyuncu olduklarını, olayların daha çok sahnede geliştiğini biliyoruz. Bunlarla karşılaştınca, Reşat Nuri'nin kahramanının sporcu olması bir farklılık olarak ortaya çıkar. Ancak bu farklılığın sadece bir şaşırtmaca olduğunu görmemiz zor olmaz. Daha ilk sayfalardan itibaren Reşat Nuri sahne, tiyatro, sinema, oyun gibi kavramları mecazen o kadar çok kullanır ki, onları âdeta gözümüzün içine sokar. Mesela Sara, Marmara adasına inişini anlatırken kendini “Ben vapurdan çıkan bir yolcu değil, âdeta sahneye çıkan meşhur bir aktivistim” diye tanıttığı gibi, kendisini merak eden adalıları da “tıpkı bir tiyatro veyahut sinema sahnesi önündeki seyirciler”e benzetir. Unsurlar o kadar yerli yerindedir ki “sahne”ye çıkışının başarısı karşısında “seyirciler”in “yalnız el çırpıp alkışlamadıkları kal”ır. Sara için aslında hayatın kendisi bir “oyun”dan ibarettir. Bu açıdan baktığımızda, daha adaya gelmeden oyunlarına başladığını söyleyebiliriz. İlk oyununu kendisini Erzurum'a çağırın babasına karşı oynar ve bunda aile doktorlarına da “rol” düşer.

Sadece Sara değil, romanın birinci derecedeki diğer kahramanı olan Homongolos da bir gösteri adamı; oyuncudur. Yolcuları taşıyan gemi adaya yaklaşırken onları, suda boğulan bir kişi taklidi yaparak karşılar. Oyununda o kadar başarılıdır ki bu sahneyi ilk defa görenlerin yüreğini ağzına getirir. Hatta gemi kaptanı bile “*melunun bizimle alay ettiğini bildiğim hâlde her defasında bir helecan geçiriyorum*” demek durumunda kalır.

Bunlara daha başka birçok örnek verilebilir. Mesela, adada yaşanan bir düğünü arkadaşına yazdığı mektupta anlatırken Sara, “düğün alayımız dünyanın en zengin, en alaylı bir tiyatro kumpanyasına benziyor” benzetmesini yapar. Hemen birkaç say-

fa ileride, “*kalabalığımızı bir tiyatro kumpanyasına benzetmiştim. Dün geceki davette bu kumpanya şeklini değiştirdi, büyük bir cambazhane hâlini aldı*” satırlarıyla karşılaşıyoruz. Cambazhane benzetmesi birkaç defa daha geçer. İşin ilginç tarafı, o gece bir takım sportif gösteriler yapan Homongolos’un da bir sirk cambazına benzetilmesidir: “*Cambazhanemizin baş klaununun [Almanca, clown: soytarı, palyaço] rolü şimdilik bitmiş gibiydi.*” Tüm bunlara rağmen asıl büyük “oyun”u Sara, Homongolos’a karşı oynar: Bu oyunun adını “çirkini seven güzel” diye koyabiliriz. Bu büyük düzenleme, sahnesi ada -dünya- olan bir platformda gerçekleşir ve romanın sonuna doğru bir ölüm oyununa dönüşür. Sözünü ettiğimiz diğer hikâyelerin kahramanları gibi, Reşat Nuri’nin Homongolos’u da bir duvara toslar, bir çıkış yolunun kalmadığını düşündüğü bu noktada ölümü seçer.

Her üç eserde de güzellikleri belirgin olan kadın kişilerce, kendilerine karşı gösterilen ilgiyi yanlış anlamış, bunu gerçek bir sevgi işareti gibi değerlendirmiş, çirkinlikleriyle öne çıkan erkek kahramanlar bulunmaktadır. Onlar, kendilerinin bir kadın tarafından hiçbir zaman sevimleneceğini bildikleri halde, bu konuda birer kere yanılırlar. Bu yanılıklarının sonucu üç erkek için de çok ağır olur. Bu temel gelişim çizgisine rağmen, Pandomima’nın küçük bir çadır tiyatrosu bulunan, orada her akşam bir palyaçoğu canlandıran erkek kahramanı Paskal, oyunculuğuna ilgi gösteren genç bir seyirci kızın bu ilgisini yanlış anlar. Dünya çapında bir soytarı olan Mösyö Kanguru’nun çirkin erkek kişisi ise, aynı gösteri merkezinde çalıştıkları genç ve acemi bir oyuncu kızın ilgisini yanlış anlar. Genç oyuncu kızın ilgisi, bir türlü tutmayan oyununu kurtaran Mösyö Kanguru’ya bir teşekkürden ibarettir. Sara’nın Homongolos’a ilgisi, ona âşıkmiş gibi davranmasının sebebi ise daha farklıdır. Sara, bu küstah ve duygusuz adama bir ders vermek ister.

Üç eserin ortak başka öğeleri de vardır. Erkek kahramanlar, çirkinlikleri sebebiyle sureten birer hayvana benzetilirler. “Pandomima”nın Paskal’ı bir köpeğe ve maymuna, “Mösyö Kanguru” adı üstünde bir kanguruya benzetilir. *Bir Kadın Düşmanı*’nda erkek kahramanın ise daha çocukluğundan itibaren “Kaya balığı”dır lakabı. Hem “Pandomima” hikâyesinin hem de *Bir Kadın Düşmanı*’nın kadın kişileri, farklı bağlamlar içinde de olsa, erkek kahramanlara çiçek sunarlar. Bu çiçekler, karşı tarafa, zannettiklerinden daha fazla etki eder. Her üç eserde de “ay” etkili birer unsur olarak “hikâye”ye karışır. Önemli gelişmeler ayın gökyüzünde parladığı birer gecede gerçekleşir. Buna rağmen “Pandomima”da ve “Mösyö Kanguru”da ay, soğuk, alaycı, gerçekleri yüze çarpan olumsuz bir unsur olarak yer alır. Bir unsurun da ötesinde âdeta kişileşir. Buna rağmen Reşat Nuri’nin romanındaki ay olumludur. Homongolos’un satırlarına bakalım: “*Gecenin maddî görüşümüze nasıl tesir ettiği malûm... Bazen karanlıkta parlayan bir cam kırığını pırlanta sanırız.. Karanlık bir duvara vurmuş bir ışık çizgisine bakarken aralanmış bir kapıdan başka bir dünyayı gördüğümüzü vehmederiz.*”

Hem Halit Ziya hem de Reşat Nuri, erkek kişilerinin çocukluk yıllarına doğru uzanırlar. Onların ruh durumlarını o yıllara inerek temellendirirler. Batılı anlamda bir küçük hikâye yapısı gösteren Samipaşazade Sezai'nin hikâyesinde sınırlı kalan, bazı ayrıntılarla hissettirilen olaylar ve psikolojik durumlar, diğer iki eserde yayılma ve detaylanma imkânına kavuşur. Bu hâliyle "Mösyö Kanguru" hikâyesi, romanlaşmaya meyyal bir uzun hikâye görünümü sergiler. Mösyö Kanguru ile Homongolos'un yaşadıkları çocukluk birçok bakımdan birbirinin benzeridir. Her ikisi de ailelerinden sevgi görmezler. Okulda hocaları ve arkadaşları tarafından aşağılanırlar. Mösyö Kanguru, okuldan ve evden kaçarak yeni bir hayata atılır, bir sirkte çalışmaya başlar. Homongolos, o zamanki adıyla Kaya balığı ise, zayıf bir çocuğu koruması altına alarak farklı bir çıkış yolu bulur kendine. İnsanlığa karşı kapadığı kalbini, bir insanı severek, bir bakıma işler hâlde tutmuş olur. Halit Ziya'nın kahramanında, kadına karşı uyanan duygular hayvani (realist-naturalist) bir karakter gösterirken, Samipaşazade ve Reşat Nuri'nin kahramanlarında bu duygular daha romantik bir bağlam içinde ortaya çıkar. İlgi duydukları kadın karşısında yenilgiye uğrayıp duygusal bir çıkmaza girince Mösyö Kanguru dışa karşı saldırganlaşır, karşısındakine zarar verici bir tutum takınır. Buna karşılık Paskal ve Homongolos kendi içlerine kapanırlar; aşamadıkları durumdan kendilerini yok ederek kurtulma yolunu seçerler.

*

Ele aldığımız eserlerin yazarları, Türk edebiyatının kendini kanıtlamış isimleri arasındadır. Yaptığımız karşılaştırmalı okumalar bir edebiyat içindeki alt akıntıları gösterdiği kadar, her yazarın kendine has olan yönlerinin de ortaya çıkmasını sağlamış oldu. Eserlerin çok yönlü bağlantıları, başka edebiyatlarla ilişkileri yanında, bir dilin kendi imkânlarını nasıl tekrarladığı, tekrarlararken geliştirdi ve çeşitlendirdiğini de gözler önüne sermektedir.